

3 неволі

Марія Пригара

Тривожно шумить Чорне море край турецьких берегів. І вітру нема, а сунуть і сунуть на обрій білі баранці, наче десь хазяйновитий пастух гукає, кличе до себе їхні неслухняні отари.

Колишуться на хвилях утлі човни: де не глянь, шукають у морі щастя півголі турецькі рибалки. Та море неохоче ділиться своїм добром. Риба ходить косяками: маєш доброго човна — запливай далі, виглядай косяк, закидай сіті, став перемета з гаками, — може, й наб'єш човна рибою-баламутом та лобанем-кефаллю, витягнеш, як пощастить, гладкого осетра-виризуба чи лупооку білугу.

Але як човен не твій, а хазяйський, та ще й дірок у ньому стільки, як латок у тебе на шароварах,— тоді не дуже попливеш на глибочінь, будеш снувати коло берега.

І пливе над морем сумна рибальська пісня: не вгадаєш, чи море стогне, чи квилять чайки, загубивши пташенят у хвилях.

Аж ось розітнулися вдалині глухі удари, сполохавши пісню. Гримнуть і примовкнуть, гримнуть і знову примовкнуть. Що за диво: чого це над морем б'ють тулумбаси?

Та рибалки глянули з-під долоні й одвернулися,— мабуть, нема тут великого дива. А калатання ближче, ближче... З-за скелястого мису випливає велика галера, прибрана, мов на свято.

Зелено-золотий оксамитовий намет, жовті й червоні стяги на щоглах: з усього видно, що їде галерою неабихто,— пишніше судно є хіба в самого султана. Сім гармат вигляда з-за розмальованих облявків*1 — на морі всяк буває.

Отож і пливе красуня галера з усім бойовим припасом: є на ній і порох, і ядра для гармат, і мушкети, й луки. Є, звісно, добрі стрільці та меткі гармаші — про все подбав молодий Гусейн-ефенді, рушаючи з Трапезунда. Була галера батькова, а стала його: місяць тому раптово помер старий і залишив синові без ліку всякого добра. Самих тільки маєтків п'ять чи шість — не об'їдеш і за тиждень. Та Гусейн не маєтки об'їздить, пливе в місто Гезльов на заручини.

Має тамтешній санджак доньку на виданні, гарну, як сонце: хоче Гусейн посватати її, а тоді осісти в Гезльові. Місто багате, має ринок, де продають бранців; здалека приїздять по них купці-багатії з заморських країв: на півсвіту ширяться чутки, що невірники тут найдешевші. Багатіє на цьому султанська казна, не бідніє й санджак — така про нього слава.

... Ущух вітер, мляво звисають вітрила на щоглах, та галера пливе хутко. Три з половиною сотні невірників сидять за важкими веслами-опачинами: це для них і б'ють у тулумбаси, щоб веслували одно-стайно.

На носі галери примостився смуглявий голомозий хлопчисько. В руках у нього кийок, на колінах мідний тулумбас-бубон. Вдарить раз — підведуться весла вгору,

вдарить два — зануряться в воду.

Струмує піт по худих зарослих обличчях, хрипко, із стогоном, дихають голі груди: п'ятеро невільників насилу повертають важку опачину. Кожен прикутий ланцюгом до лави — ні встати, ні випростати затерплі ноги. Впустить на хвилину весло, щоб перепочити, — зразу де не візьметься наглядач, шмагоне бичем по спині, аж закипить кров'ю червоний рубець, гримне: "Веслуй, собако!".

А почує стогін — шмагатиме дужче: на те він і наставлений, хазяйський посіпака!

І хоч би турчин був, так ні ж — русин, Ілляшем звуть! Потурчився і сам став гірший за бусурмена. Оце ходить і стежить, ходить і винюхує, чи не байдикують невільники, чи не перешіптуються тайкома, готуючи змову?

Ходи, ходи, недовірку! Як схочуть веслярі перекинутися словом, ти й не почувеш! Аби тільки зрозуміли один одного, бо кого тільки нема на цій галері! І не вгадаєш зразу, хто звідки: де трима весло поляк чи італієць, а де бранець з України чи Московії.

Усі однаково світять кістками, в усіх падають на груди довгі бороди: ізсушила людей клята неволя, вкрала блиск з очей, притрусилася волосся сивиною.

А галера біжить та біжить. Де не взявся вітер, засвистів за кормою. Знялися піняві хвили, захлюпали через низькі облавки, заливають веслярів з ніг до голови: вони лише щуляться та пересмикують плечима.

Гаразд, що літо, вода тепла, не студить, а бадьорить, трохи відганяє втому...

Напнулися, забриніли на щоглах туті вітрила, додали галері ходу.

Невільники покинули весла: саме вчасно допоміг вітер, настала обідня година.

На високий поміст вздовж лав повиходили матроси з кошиками й жбанамися, почали роздавати їжу: сухарі, воду, солонину — чорну, смердючу. Галерники лише кривилися та зітхали, беручи кожен свій пай. Покинув свій бубон і хлопчина-тулумбаш, теж узяв кошика.

Став біля першої лави з лівого боку, хутко попадаював харчі, а високому весляреві, що сидів посередині, крадькома впхнув у долоню велику часничину. Оглянувся, чи не бачить хто, підморгнув, хитро блиснув чорними очима.

— Спасибі, Аліме! Здоров рости! — хитнув сивою головою весляр. Розламав часничину на зубочки, дав трьом сусідам: на лаві сиділо четверо замість п'яти — один невільник умер за веслом, ледве галера рушила з Трапезунда.

Галерники жадібно захрумтіли часником. Це був дорогий дарунок; від сухарів та гнилої солонини нападала підступна хворість — цинга: набрякали ясна, випадали зуби, червоні плями повзли по тілу.

— Доки будете жерти, чума б вас напала?! — несподівано загорлав наглядач, визируючи зі свого закутка. — Ану, беріться за весла!

— І чого ото репетуєш, чого горлянку дереш, Ілляше? — спокійно спитав сивий весляр, збираючи останні крихти з долоні. — Однаково паша по обіді спить у наметі — не побачить, як ти з шкури пнешся.

І дивна річ — потурнак, завжди скорий на бійку, підскачив, замахнувся бичем, але не вдарив. Вилаявся і пішов у свій закуток.

— Не чіпай лиха, Самійле...— пошепки порадив сусід.— Замордує...

— Він? Мене? Духу не стане, хоч і катюга...

Поплював у мозолясті долоні, взявся за весло.

— Ану, давайте, хлопці! Бий у тулумбаси, Аліме.

Босоногий Алім слухняно кивнув, стукнув у бубон. Важко звелися и занурилися у воду весла. Ілляш знову вийшов на поміст і помалу рушив уздовж лав, сердито стежачи за веслярами. А на передній лаві, мов і не бачили його, ледве чутно заспівали хрипку невольницьку пісню:

На Чорному морі, на камені білому

Ясен сокіл-білозорець квилить-проквляє,

На небо поглядає, смутно себе має.

Усі зорі на небі похмарило,

Ще й половину місяця хмарами закрило,

А ізнизу буйний вітер повіває,

Якорі зриває,

Байдаки козацькі затопляє.

Не багато гинуло, не мало,

Три полки козацькі потопало,

А між ними батько — гетьман запорозький.

Ох, негфавда! Не втонули козаки, а краще б втонули. Вертали байдаками з походу, вже й до лиману Дніпрового допливали, коли знявся низовий вітер і погнав байдаки назад, у море.

Братчики веслували, аж кров цебеніла з долонь, але не втекли від своєї долі. Ледве вщух вітер, наскочили султанські галери, оточили,— зачепили клятущі бусурмени гаками за облавки, сипнули в байдаки — ніяк було відбитися.

Хоч боронилися запорожці до останку, усіх позахоплювано в полон, а з ними й гетьмана — Самійла Кішку.

... Ось він сидить на невольницькій лаві, закутий у ланцюги, двадцять років сам собі не вірить, що таке з ним сталося. П'ять років нагонив страху на турків і татар, водив у походи по двісті байдаків і по триста, ніколи жодного байдака не згубив, а на шостий рік трапив у біду.

І викупу не схотів Селім-паша, як його полонив. За султановим наказом гнав гетьмана в ланцюгах через увесь Стамбул, а тоді забрав до себе на галеру, посадив за опачину. Із Січі прийшов лист — запорожці обіцяли паші золота, скільки сам схоче, аби лише відпустив кошового з братчиками.

Але впертий турок — ні та й ні! Ще б пак: не в кожного за весляра отакий бранець.

А козак не корився: тричі тікав з галери. Тільки ж не щастило — за кожним разом ловили, били навмируще, накладали ще важчі кайдани. Страх здумати, які муки прийняв. А таки ж не загинув, живий і досі...

Вже й одіж на ньому потліла, висить рубцями. Тільки пояс козацький лишився — диво, що ніхто не зняв! Береже його гетьман, як своє око, прикрива лахміттям і вві сні

торкає — чи ще є на тілі?

... Зігнувся над важкою опачиною Самійло Кішка, важко-важко зітхнув.

Там, на Україні, мабуть, і згадки про нього нема — давно поховали. А він пам'ятає свою землю, ох, як пам'ятає!

Визволь, Господи, невільника з неволі

На прості дороги,

На яснії зорі,

На тихії води,

На руський берег, у край веселий...

Сумно благала пісня. Хрипкі голоси веслярів вивели останні слова й змовкли.

Старий гетьман похитав головою: "Ой, щось не дуже Господь визволяє невільників! Поки живі... самим треба!.."

От і ніч іде, веде сні за собою, кожному свої — кому добрі, кому недобрі. Коло невільників стала, труснула м'яким рукавом — спіть, бідолахи!

І вже шумить дрімливою хвилиною Дніпро, стріля вгору іскрами високе багаття. Козаки полягали кружка біля вогню, гріються, зморені. Дехто вже й спить.

Та молодші козаки й джури не сплять — слухають кобзаря. Сидить на пеньку, освітлений червоним полум'ям, сиве волосся падає на плечі, моторошно чорніють провалля очей, випечених у неволі. А голос не старечий — високий:

Ой пішли козаки на чотири шляхи,

Що на чотири шляхи, а на п'яте — на Поділля.

Що одним полем пішов Самко Мушкет.

А другим полем пішов Стецько Кукурудза.

А третім — Карпо Півторакожуха.

За ним ідуть мало-мало не три тисячі,

Усі хоробрії товариші-запорожці,

На кониках виграють, шабельками блискають,

У бубни вдаряють... —

співучо проказує кобзар, приграючи собі на струнах.

Коло нього припишк малий джура Самійло, званий за спритність Кішкою,— дивиться на сліпого, очей одвести не може.

— Діду,— просить,— розкажіть, як ви з неволі тікали!

— А що тут, хлопче, розказувати,— неохоче відмовляє кобзар.— Тікав...

— Ну й що?

— Ну, ловили мене вражі ногойці. Бачиш — очі випекли.

— То вас козаки порятували?

— Ні. Ще раз утік.

— Сліпі?!

— Та вже ж очей ніхто не позичив. Ішов степом навмання, траву їв, росу лизав, як випадала. Думав — загину. Братчики, спасибі їм, перестріли коло Савур-могили, забрали з собою.

Самійло вже не розпитує далі. Нишком відсувається від багаття в темряву, міцно — до болю — заплющує очі, хоче побачити, як ішов степом невидючий кобзар.

І раптом все плутається, щезає. Тільки кобзар говорить десь зовсім близько, хрипкою скоромовкою:

— Отож, братчики, вкрали ми той мішок пороху, заховали між сухарями до слушного часу.

...Що таке! Який мішок?

Старий гетьман розплющує очі. Усе наснилося: козаки, багаття, сліпий кобзар, і сам він наснився собі малим джуною.

Вдалині мерехтить розсипом блідих світлячків-вогників Гезльов. Галера нікуди не пливе, хитається, порипує в затоці, на якорі.

Невільники вже сплять, прикуті до лав. У темряві чути, як вони стогнуть і скрикують крізь сон.

А поруч хтось незнайомий розповідає притишеним голосом, хутко-хутко сипле словами, так ніби боїться, що не встигне всього сказати.

"Це новий весляр! — згадує Самійло. — Ілляш-цотурнак купив його на Майдані Сліз — на невільницькому ринкові в Гезльові, привів на галеру надвечір".

Ворухнувся козак, забряжчав ланцюгами. Розповідь урвалася. До нього нахилилося худе обличчя, покарбоване шрамами, помітними й при скупому світлі молодика.

— Не спиш, брате?

— Не сплю.— Самійло випростався, сів.— Про який це ти мішок розказував?

І знов поспіхом оповідає весляр:

— Украли, кажу, мішок з порохом і сховали. А наглядач у нас був не такий собака, як у вас, хоча й потурнак, черкашенин, Миколою звали. Вже ж то бачив, що в мішку не сухарі,— змовчав, не сказав нікому.

— Наш не змовчав би...— зітхнув Мусій Грач — січовий суддя. Він разом з гетьманом трапив у неволю.

— Не перебаранчай,— мовив Самійло.— Кажи далі, чоловіче добрий! Як тебе звати?

— Іваном. Іван Мошкін.

— Звідкіля ти?

— Смоляний я, з Русі, із Смоленщини. А йшли тоді турки під Азов-місто, хотіли його від наших, від донських козаків, відбити. Та не відбили, багацько тоді війська втерляли. І пішли назад, під Царгород. Султан люто розпалився — звелів двох полковників повісити, трьох посадовив на палю. Отже, наш Селім-паша, у котрого ми на каторзі мордувалися, дуже перелякався, відплив галерою вночі з Царгород а у Біле море (Мармурове).

Тут мене Микола-черкашенин тайкома вночі розкував, а я за того мішка та й підклав під намет, де Селім-паша спав з яничарами.

Підпалив гніт і стромляю в мішок, а гніт вогкий, не горить — курить димом.

Коли це Селім-паша вигляда з намету — проспався: "Ти що це, собако, робиш?"

— Оце так-так! — зітхнув Грач.

— Ну, думаю, пропав я. А сам кажу, що, мовляв, курити хочу, через те й гніт запалив.

— Повірів?

— Хмільний був — повірів. Пішов до намету й знову ліг.

— А ти?

— Стою, наче мене громом вдарило, не знаю, що його робити. Аж тут схаменувся, побіг на корму, де Сильвестро спав,— хлопчина у нас такий був — італієць чи гішпанець, вже не згадаю. Шарпнув за плече: "Біжи, Сильвестро, мерщій у камбуз, там матроси їсти варили, може, ще головешки тліють. Принеси, тільки щоб ніхто не бачив".

Помчав мій Сильвестро. Дивлюся — несе! У хустку якусь замотав, аж хустка затлілася.

Схопив я головешки — і в мішок, а сам навтіки! А тоді став просити в Сильвестро, щоб приніс мені ще й турецькі шаблі, — він знав, де у них зброя лежить.

І знов Сильвестро послухався, приніс дванадцять шабел. Тільки пороздавав я ті шаблі — як гримне!

Полетіли в море яничари, знялася велика пожежа.

А Селім-пашу не зачепило, щоб він пропав.

Де й сила у мене взялася: кинувся на нього, рубаюся — тільки іскри летять.

Меча з рук вибив, звалив його і сам мало не впав. Підбігли хлопці, як розгойдають пашу — та в море.

Тільки матросів ніхто не зайняв, бо це ж свій брат, отакі ж сіромахи, як ми.

Полляв дощ під ту годину, згасив вогонь. Напнули ми вітрила і подалися в гішпанську землю (Італія в ті часи перебувала під владою Іспанії. Через це оповідач називає італійський берег "гішпанською" землею), узбережне місто Мессіну.

А було б, дурням, не пливти, бо обдерли нас там чужинці до живої кістки, забрали галеру і все, що на ній було, а самих у в'язницю вкинули.

— Отакої!..— здивувався досі мовчазний Самійло.— Це ж чого?

— А того, що злякалися. Сів них галери, є й невільники. Отож боялися, щоб ми їх не збаламутили,— коли б, мовляв, і тим волі не закортіло...

Тримали нас у в'язниці місяців зо два, а тоді випустили: ідіть куди хочете, аби з очей.

Я ще недужий був: спину й руку опік, рани ятрилися.

— То куди ж ви пішли звідти?

— Як це — куди? У Московію — додому! Більше року йшли. Скільки держав проходили! Були в Римі, і в цісарській землі*2, і в угорській, і в польській, і в литовській...

Папа Римський до себе закликав: казав, щоб приймали сакрамент*3 та йшли до нього служити. Але ми не схотіли.

І угорський король нас кликав, і цісар. Не згодилися ми й до них, не стоптали свій звичай під ноги.

Хліба дорогою просили, щоб не пропасти з голоду.

— Ну, а земляки ж як стріли? — тихо спитав Самійло.

— Та земляки — добре... — неохоче відказав весляр. — Тільки ж прочув про нас государ Михайло Федорович, звелів прийти до нього.

Розпитав геть усе, а тоді покликав думного дяка: пиши, дяче, указ! Усіх на рік до монастиря.

— А то чого?!

— Гріхи одмолювати. В турецькій неволі, мовляв, були, з чужинцями кумалися, десь-то й набралися гріха.

— Вшанував государ!

— Ще по п'ять алтинів*4 звелів дати з казни. Ви, каже, без викупу визволялися з неволі. Коли б викупом — можна б і по десять.

— Стривай, чоловіче! — згадав Му сій. — Як же ж ти знов сюди — з неволі та в неволю?

— А я до козаків на Дон утік спересердя. Вони саме в похід лагодились на турків. Таке моє щастя — вдруге схопили! Та вже ж — раз не пропав і другий не пропаду!

— Це хто не пропаде? — спитав раптом хтось із темряви. — Ти, москалю?

Ілляш-потурнак! Нечутно підійшов, підкрався, мов кіт. Навіть поночі видко — п'яний!

Стоїть, хитається.

— У нас, голубе, пропадеш! — запевнив він. — Ні за цапову душу. І не такі пропадали!

— Ішов би ти до себе, Ілляше! — стримано озвався Самійло. — Чого в'язнеш до чоловіка? Ніч — спати треба...

— А я, може, не хочу спати! Я, може, побалакати хочу! — закомизився Ілляш. — Чуєш, Самійле, — раптом спохопився він, — ходім до мене. По чарці вип'ємо, погомонимо: про Січ, про землю нашу.

"Не тобі про землю нашу говорити, запроданцю!" — хотів був обірвати Самійло і змовчав. Хотів огризнутися, що, мовляв, не піде, — не зробив і цього.

— Як же я піду з тобою, — спитав, — коли я прикутий до лави?

— Зараз, зараз, відімкну кайдани! — заквапився Ілляш.

І забряжчав трьома здоровезними в'язками, перебираючи ключі неслухняними пальцями.

У закутку, де жив потурнак, горіла на столі воскова свічка, стояли зелена чотиригранна пляшка міцної горілки, кухоль.

— Який же ж ти сухоребрий став, братчику, мов шкапа, — зауважив Ілляш, оглядаючи високу, кістляву постать старого гетьмана, що мало не сягав головою стелі. — І одіж на тобі зотліла. Диви — а пояс цілий. Як це ніхто не побачив досі?

І простяг руку, хотів помацати кутого міддю пояса з гачками та кишнями, що ледве тримався на худому тілі.

— Не займай! — відіпхнув його руку Самійло. — Ти що, про пояс хочеш зі мною балакати? То я піду...

— Ні! Ні! — аж злякався Ілляш.— Сідай за стіл, зараз вип'ємо з тобою. Ось тут коржі, баранина, їж! Погано мені, братчику, ой, погано! — заговорив, присуваючись ближче.— Од своїх одбився, до турків не прибився. І на чужині гірко, й додому, на Україну, нема ходу. Що його робити — не вгадаю.

— Це правда, що тобі погано, Ілляше! — згодився гість. Ковтнув трохи горілки, решту крадькома вилив під стіл. — І на Україну нема ходу — тут уже нічого не вдієш.

Жадібно став їсти в'ялену баранину, сухі коржі. Їжа п'янила, розливалася теплом по жилах.

— А може б, ти хоч тепер турецький закон прийняв, гетьмане? — сумно спитав Ілляш.— Однаково ж і тобі нема додому вороття. І не думай, і не сподівайся!

— Це ти правду кажеш, щирю правду,— притакує Самійло та все лле та й лле горілку під стіл.

З'явилася й друга пляшка, й третя: в Ілляша вже геть посоловіли очі, язик ледве повертається в роті.

— Пожалій хоч ти мене, братчику! — гірко схлипував він і тягнувся до гостя п'яними губами.— Я ж тут, мов сиротина, ні до кого й прихилитися.

— Пожалію, чом не пожалію,— кивав головою гетьман.

І коли потурнак нарешті впав обличчям на стіл і захропів з присвистом, мов ковальський міх, Самійло Кішка поклав п'яного на вузького тапчана, вкритого ряднинкою, обережно зняв у нього з пояса три в'язки ключів і, дмухнувши на свічку, вийшов у темряву.

І забряжчали ланцюги, заклацали замки на всій галері. Знявся різномовний гомін: невільники відмикали один одному кайдани.

Сторожі не було. Паша звирився на Ілляша, всіх яничарів забрав з собою, їдучи до санджаківни на заручини. Щезли й матроси: мабуть, втекли на берег погуляти.

— Ой, не поспішайте, братці, не скидайте зразу кайдани! — застеріг Іван Мошкін.— Не встигнемо відпливти. Здається мені, он паша їде!

І справді, вдалині зажеврили хисткі червоні вогники — пливли, посуваючись ближче й ближче. То їхав Гусейн-паша зі своїми яничарами, які світили йому на дорогу смолоскипами.

— Не скидайте кайданів! Причиніть замки! — звелів старий гетьман, і слова його відгукувалися на всіх лавах різними мовами — за довгі роки невільники навчилися розуміти один одного.

— Та сидіть мені тихо, наче спите. Як догадаються — все пропало.

І сам рушив уздовж лав — обмацувати ланцюги та замки, зацитькувати очманілих від несподіванки бранців.

Ще трохи — зашаруділи по піску копита, під'їхав паша — веселий, під чаркою: певне, таки хильнув на заручинах, зломив закон, що не велить мусульманам пити хмільне. А проте гукнув Ілляша, щоб перевірити, чи все гаразд на галері: хоч і в голові гуло, а про це не забувся. Та потурнака зараз і грім не збудив би: хропів, аж на березі було чути.

Вилаявшись, паша звелів яничарам обійти всіх невільників, і ті, кленучи негамовного господаря, порозходилися по двоє, стали нашвидку оглядати кожну п'ятірку веслярів, присвічуючи собі димними смолоскипами.

їх зустріло хропіння, сонні вигуки; невільники протирали очі, одверталися од чадних вогнів, що сліпили їх. Протер очі й Самійло:

— Чого людей колошкаєте, не даєте спати? Усі ми на місці, нікого не вкрали джини.

— Цить, собако! — замахнувся на нього злий, як чорт, яничар, якому теж одного лише хотілося — спати!

Нарешті згасли смолоскипи, змовкли сердиті, гаркаві голоси, залягла тиша.

Тільки часом де-не-де озивалося тихе зітхання, лунав шепіт, чекав хтось, чекав — і не витримав, підвівся, тихцем запитав у сусідів: коли?

Та вже скинули з себе ланцюги ватажки на передній лаві, гукнув Самійло Кішка: "Ану, вставайте, вже час!". І перший кинувся в намет, де спали яничари.

При світлі місяця вхопив кілька шабел і мушкетів, що купою лежали при вході, вибіг — і зразу до них простяглися десятки жадібних рук.

Від тупоту босих ніг, од вигуків попрокидалися яничари, вискочив з намету відразу протверезілий Гусейн-паша. Знявся бій на всій галері.

Не один невільник упав у тому бою, не діждавши волі, зросив поміст гарячою кров'ю. Та недовго боронився паша зі своїми слугами — усіх перебито.

А хто це тіка від галерників, з криком падає навколішки перед Самійлом: "Рятуй, гетьмане!"? Ілляш-потурнак — хто ж інший!

Люта юрба шаленіє навколо:

— Не проси жалю, катюго! Як нас бив — не жалів! На щоглу його! В море!

— Ой, чого ж ти мовчиш, Самійле? — задихаючись, блага потурнак.— Я знаю, де ховає паша скриню з грішми, де в нього порох і зброя! Усе покажу, все розкажу, тільки порятуй, не дай мене вбити!

Похитав головою старий гетьман:

— Нас цим не купиш, перевертню! Але ми тебе не вб'ємо. Відступіться, браття: йому суд буде — на Січі, на Україні.

Підвівся потурнак, оглядаючись, мов зацькований вовк,— ніяк не отямиться від жаху.

— Розпускайте мерщій вітрила, сідайте за опачини! — звелів веслярам Самійло Кішка.— Диво, що нас досі ніхто не почув з берега, треба хутчій відпливати.

І сам побіг до щогли, смикнув лінву. Але вітрило не розпускалося, ніби щось важке його тримало.

— Що за чортовиння! — гетьман розгорнув полотно, зазирнув. Усередині хтось лежав, зібгавшись грудочкою.— Хто такий? Вилазь!

З вітрила вилізла зіщулена маленька постать. Тулумбаш Алім! І руки схрестив на грудях, і голову звів — чека, що вб'ють.

— Ти чого, дурний? — Самійло поклав руку на щупле хлоп'яче плече.— Хіба ж ти винен що? Не бійся! Поплинеш з нами.

Мовчить — не вірить.

— Умовляти ще тебе буду! — розсердився гетьман.— Ану, хутчій до линви!

З неспівливою надією Алім підняв голову, глянув на козака і, блиснувши зубами, вчепився в линву.

Повіяв свіжий вітер.

Розвиднялося — треба було поспішати.

Половина людей посідала за весла, половині Самійло наказав убратися в турецьку одіж: так пошепки порадив Ілляш, який ходив за ним, мов тінь, не відходив ні на ступінь — боявся веслярів, що хмуро поглядали на нього. Забриніли напнуті вітрила, однастайно вдарили весла — галера помчала в море.

Стрінеться султанський корабель — не заступить дороги: на помості турецькі матроси, турецький стяг на щоглі.

Ой галеро, біла галеро, не спиняй ходи, неси невільників на ясні зорі, на тихі води, на рідний берег!

Чи багато часу минуло, чи мало — вже мріє вдалині острів Тендра. Випливають навстріч запорозькі чайки — стоять стрільці з мушкетами, ціляться гармаші — побачили чужинців. Зопалу гримнув постріл — ядро з малої гармати вдарило в галеру, вибило дошки. Та вийшов на облавок Самійло Кішка, витяг з пояса зібгану червону корогву, підняв високо над головою тремтячими руками... Он що він ховав двадцять років!

Лопотить хрещата корогва, віє в лице вітер з Дніпра — зустрічай синів, старий Славуто! Вернулися козаки з неволі!

*1 Облавки — борти судна.

*2 Цісарський — австрійський.

*3 Сакрамент — католицька віра.

*4 Алтин — три копійки.